

A POSZT-SZOVJET TÉRSÉG A MULTIPOLARIZÁLÓDÓ NEMZETKÖZI RENDSZERBEN

Simai Mihály

A Szovjetunió felbomlása lényegében az utolsó etapa volt a világfejlődésben a hatalmas gyarmatbirodalmak korszaka lezárulásának. Területi kiterjedését tekintve a szovjet állam a cári orosz birodalom örököse volt ezért megszűnése nemcsak annyiban jelentett lényeges változást, hogy véget vetett a bipoláris hatalmi viszonyoknak a világpolitikában. A XX. század során megszűnt birodalmak romjain különböző konfigurációk alakultak ki. Geostratégiai szempontból az eltérésekben fontos szerepe volt az adott birodalom belüli gazdasági viszonyoknak, hatalmi szervezetnek és szerkezetnek. Sajátos szerepet játszott a földrajzi tényező. A Brit, a Francia, a Német, az Ottomán birodalmak a világ nagy térségein terültek szét, amelyek a gyarmattartóktól távol estek. Területeiken új államok tucatjai alakultak ki, amelyek között lehettek baráti vagy ellenséges szomszédsági viszonyok, de általában nem képviseltek összefüggő térséget. A két kontinentális birodalom, az Osztrák Magyar Monarchia és a cári birodalmat örökölt Szovjetunió megszűnése után olyan kontinentális térségek jöttek létre, amelyek keretében a megszületett új vagy újjászületett államok közötti viszonyok sajátos feltételeket eredményeztek. A függetlenné vált államok közötti viszonyokba öröklődtek a birodalmakon belüli korábbi etnikai, vallási és más feszültségek. Önálló államok közötti külkereskedelemmé váltak a birodalmakon belüli gazdasági kapcsolatok, külföldi befektetéseké egyes vállalati hálózatok. Az új államhatárok ellenére részben fennmaradt, de jövőjét tekintve bizonytalanná vált a korábbi fejlődés során kialakult, sok tekintetben racionális, és a gazdasági fejlődés szempontjából fontos birodalomon belüli munkamegosztás. Az Osztrák Magyar Monarchia utódállamainak helyzetét az első világháború utáni évtizedekben sokszor és sokan elemezték. Magyarországgal összefüggésben általában Trianont teszik felelőssé a tragikus következményekért. Az okok és következmények azonban a kor egész világpolitikai és világgazdasági szerkezeti rendszerében gyökereznek.

A Szovjetunió romjain létrejött ún. poszt-szovjet térség globális geostratégiai jelentőségének és a változások hatásának átfogó, komplex tudományos elemzésére az elmúlt két évtizedben történeke ugyan

erőfeszítések, de még sok érdemi munkára lenne szükség pl. annak megvilágítására, hogy mi maradt fenn a szovjet rendszer által kialakított munkamegosztásból, mennyire maradtak integráltak a létrejött nemzeti piacok, az államok között létrejött új viszonyok miként hatnak a világpolitikára, a világgazdaságra, hogyan formálják át az európai és ázsiai térséget és az egyes államok keretében kifejlődött új érdekviszonyok milyen tartós változásokat eredményeznek? E tanulmány keretében sem vállalkozhattunk a fenti problémák átfogó elemzésére.

Tanulmányom, (az OTKA program keretében) arra a kérdésre keres választ, hogy a világpolitika és a világgazdaság nagyobb térségei közül az a képződmény, amelyet a szakirodalom „poszt-szovjet” térségnek nevez milyen mértékben vált részévé a XXI. század multilaterális intézményrendszerének és milyen szerepet tölthet be a multi-polarizálódó nemzetközi világban? A válaszhoz mindenekelőtt tisztázni kell néhány igen fontos fogalmi és tartalmi kérdést.

1. Mennyiben tekinthető a Szovjetunió felbomlását követő több, mint két évtized után a „poszt-szovjet” fogalomkör meghatározónak vagy akárcsak értelmezhetőnek politikai, gazdasági, geopolitikai vagy geoökonómiai szemszögből?
2. Miképpen jellemezhetőek a Szovjetunió utódállamai alapvető politikai és gazdaságstratégiai irányultságukat tekintve a nemzetközi rendszerben a XXI. század jelenlegi szakaszában?
3. Mi a legfontosabb a nemzetközi gazdasági együttműködési rendszerek közül az adott utódállamok szemszögéből?
4. Milyen mértékben észlelhető vagy értékelhető az utódállamok szerepe a nemzetközi rendszerekben?

1) „POSZT-SZOVJET TÉRSÉG” VAGY „ÚJ EURÁZSIAI RÉGIÓ”?

A poszt szovjet térség fogalmának alkalmazását a XXI. század jelenlegi szakaszában, csaknem negyedszázaddal a Szovjetunió megszűnése után sokan helytelenítik a keretébe tartozó államokban is. Megfelelőbbnek tartják a „közép-Eurázsia” fogalom használatát.

E fogalommal azt is jelezni kívánják, hogy egy új eurázsiai ideológia van születőben. Ez már nem a szovjet múltból indul ki, hanem a világrendben központi jelentőségűvé váló Eurázsia szuperkontinensből, amelynek nem része az USA-t is magában foglaló „euroatlanti” térség, fontos szereplője azonban közép-Eurázsia. Politikai szempontból egyébként néhány fontos ok miatt elemezhető még sajátos régióként a poszt-szovjet térség. Először: soha nem bomlott fel az eddigiekben

egyetlen olyan hatalmas képződmény sem, mint a Szovjetunió, amelyben olyan mértékű azonos politikai intézményrendszer és centralizált hatalmi szervezet működött volna és számos közös vonás maradt fenn a kialakult államok társadalmi és gazdasági intézményrendszerében. A nemzetközi viszonyok jövője szemszögéből is lényeges kérdés, hogy mindez miképp befolyásolja az államok belső fejlődését és kapcsolatait? Másodsor: a kialakított új intézményi rendszer jövője tekintetében lényeges a válasz arra, hogy milyen mértékben maradtak fenn a szovjet rendszerben is bizonyos fokig jelentkező centrifugális és centripetális tényezők? Harmadsor: a térség alapvető fontosságú csatatérre vált a világ vezető hatalmai közötti stratégiai befolyásért folytatott küzdelmekben. Oroszország világpolitikai helyzetét és jövőjét sem lehet pl. érdemben elemezni a poszt-szovjet térség figyelmen kívül hagyásával. Negyedsor: a Huntington által a „civilizációk csatája”-ként jellemzett globális folyamatban a térség növekvő fontosságú az iszlám és a Nyugat közti ideológiai-politikai versengésben. Lényeges okok természetesen a térség hagyományos „belső” etnikai-politikai, hatalmi konfliktusai is, amelyek időről-időre fegyveres harcokká szélesednek. A nemzetközi hatalmi összeütközések globális és eurázsiai vonatkozásai és sajátosságai, és az ezek hátterében a nyersanyagforrásokért és a piacokért folytatott küzdelem sem elhanyagolható problémák a poszt-szovjet térség kutatásának indokai között. A választ arra a kérdésre, hogy miképpen változnak a térséggel kapcsolatos érdekviszonyok, intézményi keretek, a térség államai közötti szerződéses és informális bilaterális kapcsolatok, valamint a globális nemzetközi szervezeteken keresztül együttműködés feltételei, a fenti tényezők jelentős mértékben meghatározzák.

2) A POSZT-SZOVJET TÉRSÉG AZ ÁTALAKULÓ VILÁGPOLITIKÁBAN

A poszt-szovjet térség jelentőségét, szerepét és problematikáját a nemzetközi rendszerben több dimenzióban lehet elemezni. A nemzetközi viszonyok szemszögéből elsőrendű fontosságú a politikai dimenzió, amely a gazdasági kapcsolatrendszert is befolyásolja.

Ebben az összefüggésben a térség legfőbb sajátossága a Szovjetunió hivatalos utódállamának, Oroszországnak a különleges szerepe. Az Orosz Föderáció a térséget továbbra is alapvető fontosságú érdekerületének tekinti. Törekvéseiben is igyekszik a térségen belüli befolyását fenntartani és lehetőségei szerint erősíteni. Ezirányú törekvéseinek alapvető fontosságú nemzetközi ellenzője és korlátja, a Szovjetunió fő hidegháborús ellenfele, az USA. A nemzetközi politikai, gazdasági és

szervezeti rendszerben ez a tény továbbra is döntő fontosságot ad az orosz-amerikai viszonyoknak, amelynek gazdasági, politikai és katonai jelentősége messze túlmegegy a két állam közvetlen érdekkörén. A világ fő hatalmi központjai közül elsőként és legtudatosabban a hidegháború győzteseként deklarált globális hatalom, az Egyesült Államok fogalmazta meg a poszt-szovjet térséggel összefüggő stratégiai céljait és igyekezett kialakítani ehhez a legfőbb eszközöket is. Az alábbiakban felsorolt célkitűzések nem kerültek a hivatalos amerikai külpolitika dokumentumai közé. Az USA és az észak-atlanti térség különböző félhivatalos tanácskozásai, valamint politikai vezetők és kutatóintézetek dokumentumai alapján egyértelműen összesíthetők a főbb általános törekvések és politikai célok:

- biztosítani, hogy az USA és szövetségesei számára elérhetőek legyenek a poszt-szovjet térség hatalmas energia és nyersanyagforrásai, amelyek a globális tartalékok számottevő hányadát képezik;
- megakadályozni, hogy a térség a dzsihadista terrorizmus vadászterülete legyen. Ennek során a katonai erőt és olyan politikai és szociális intézkedéseket, amelyek megakadályozzák hatalomra kerülésüket, alkalmazni;
- fenntartani a regionális stabilitást és megfelelően kezelni a térség válságzócait;
- „megfelelően” kezelni, vagyis korlátozni a növekvő erejű, befolyású Kínai Népköztársaság törekvéseinek érvényesítését;
- „megfelelő” keretek közé szorítani a növekvő ambíciókkal rendelkező regionális és potenciálisan veszélyes hatalmi központokat, pl. Törökországot és Iránt;
- előmozdítani a poszt-szovjet térség államai, mindenekelőtt Oroszország belső rendszerének demokratizálódását. Megakadályozni, hogy az Orosz Föderáció hatalmi törekvéseit a volt szovjet köztársaságok belügyeibe történő beavatkozással érvényesíteni tudja és bármilyen formában megkísérelje hatalmi pozícióinak helyreállítását az adott országokban, ugyanakkor együttműködni Oroszországgal olyan területeken, ahol az amerikai, az EU-s és orosz érdekek egybeesnek. (Az amerikai külügyminisztérium 2007-2012 közötti időszakra kidolgozott stratégiai terve Oroszországnak „szomszédaival kapcsolatos agresszív politikáját” az amerikai külpolitika egyik alapvető kihívásának tekintette.)

A nyugati államok többségének célkitűzései, különösen a hagyományos oroszellenes politikai körök Oroszország jelentős meggyengülésére számítva szinte biztosnak tekintették, hogy nemcsak Oroszországban,

hanem az egész poszt szovjet térségben az átmenet valamilyen elfogadható piaci modellt eredményez. A birodalmi eszmék feladása, a hagyományos centralizált hatalmi modell leépülése és a civil társadalom horizontális integrálódása révén Oroszország fokozatosan átalakul majd a Nyugat számára elfogadható, lényegében alárendelt helyzetben működő képződménnyé. Ezt kívánta előmozdítani az a propaganda is, amely a nyugati hatalmak hidegháborús győzelmét hirdetve megalázta a történelmi Oroszországot, az orosz civilizációt is.

Az orosz társadalomban folyó „új identitás keresés” nyomán az ország külpolitikájában kezdetben olyan törekvések fogalmazódtak meg, hogy az USA egyenrangú partnereként vegyen részt a hidegháború után létrejött nemzetközi rendszerben és partnerei fogadják el különlegesen fontos szerepét a poszt-szovjet térségben. Az orosz vezetők közül sokan azt remélték, hogy a Nyugat mindehhez anyagi támogatást is nyújt. Hamarosan kiderült azonban, hogy mindkét részről sokkal inkább illúziók voltak a kezdeti elképzelések, mint realitások.

A helyzet egyenes következménye volt az „Oroszország, mint eurázsiai hatalom” koncepciójának megjelenése az orosz értelmiség és növekvő mértékben a vezető politikai elit körében, és annak deklarálása, hogy a Független Államok Közössége Oroszország alapvető érdekeihez kapcsolódó térség. Ezek a gondolatok részben már megfogalmazódtak az 1993-ban kidolgozott új Orosz Katonai Doktrínában és az Orosz Föderáció akkori Külpolitikai koncepciójában is.

Ez a volt szovjet térséget olyannak tekintette, amelyben Oroszországnak „különleges kötelezettségei” vannak. Ez a Primakov külügyminisztersége idején megfogalmazott és többször átdolgozott dokumentum főbb koncepciója 2000-ig változatlanul érvényben maradt. A későbbiek során Putyin külpolitikai tanácsadói olyan eurázsiai rend kialakítását javasolták, amelyben a felelősség megoszlik a kibővített Európai Unió és Oroszország között. Az EU uralkodó erő Nyugaton, Oroszország pedig az eurázsiai térségben. Tény ugyanakkor az, hogy az oroszországi külpolitikai vitákban az Eurázsia koncepció nem valamiféle misztikus érdekerület, amelyet Oroszországhoz civilizációs hagyományok kötnek. Nem is gondolnak valamiféle Eurázsiai Unióra, mint a Szovjetunió utódjára. A térség inkább az orosz érdekeket érvényesítő geopolitikai célokkal kapcsolatban került előtérbe.

Az orosz-amerikai viszony fontossága a két országgal és a poszt-szovjet térséggel kapcsolatban kisugárzódik az egész nemzetközi rendszerre. Különlegesen fontos kérdés az orosz-amerikai viszony az európai térségben a volt szovjet csatlós államok és a regionális szervezetek, az Európai Unió és az EBESZ számára. Az USA általános geostratégiai törekvései lényegében meghatározzák az euro-atlanti közös biztonsági

célok kereteit. Az Unió függőségét az orosz olajtól és földgáztól az Egyesült Államok nemcsak gazdasági, hanem biztonsági érdekei szempontjából is kezeli, és igyekszik ellenőrzése alatt tartani, illetve korlátozni. Végző soron nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy az EU fontos államainak a poszt-szovjet térségben mindig is voltak önálló érdekei és céljai is. Az EU önálló politikai és gazdasági eszköztárában lényeges szerepet szánt a 2009-ben létrehozott un. keleti partnerségi politikának. Az EU ezt azért kezdeményezte, hogy kiterjessze politikai és gazdasági kapcsolatait Örményországgal, az Azeri köztársasággal, Belarusszal, Grúziával, Moldovával és Ukrajnával anélkül, hogy felajánlja az adott államok számára az EU tagságot. Ukrajnával kapcsolatban az EU stratégiai koncepciója ennél tovább ment. Ennek alapján a Janukovics-kormánnyal megkezdte a társulási szerződés és a szabadkereskedelmi megállapodásra vonatkozó tárgyalásokat anélkül, hogy figyelembe vették volna ennek Oroszországgal kapcsolatos geopolitikai következményeit. Ez az egyik döntő oka volt a több éve tartó és nemzetközi konfliktussá szélesedett válság kirobbanásának.

Az Ukrajnával kapcsolatos események is bizonyították azonban, hogy az EU tagjai között is jelentős különbségek vannak a poszt-szovjet térséggel, mindenekelőtt Oroszországgal kapcsolatos politikáikban. Ez a jövőben is nehezíteni fogja az EU egységes fellépését Oroszországgal kapcsolatban, és az atlanti térség jövőjének is fontos témája marad. Finnország pl. hagyományosan jó gazdasági és politikai kapcsolatokat tart fenn Oroszországgal. Különösen nagy jelentőségűek az orosz–német gazdasági kapcsolatok, amelyek ugyancsak hosszú múltra tekintenek vissza. Németország, politikai színezetétől függetlenül, és annak ellenére, hogy a XX. században két világháborúban is ellenfele volt, döntő szerepet játszott a cári Oroszország és a Szovjetunió gazdaságának modernizálásában. Anglia és a cári birodalom érdekei viszont évszázadok óta ütköztek és ezeket a brit-szovjet viszony nemcsak „örökölte” hanem tovább erősítette annak ellenére, hogy a szigetország mindkét világháborúban Oroszország szövetségese volt. Az EU tagállamai között különösen lényeges probléma a balti államok viszonya Oroszországhoz, amelyek a Szovjetunió keretében léteztek. Ezek az államok geostratégiai szempontból már nem a poszt-szovjet térség részei. Nemzetközi kapcsolataik azonban továbbra sem elhanyagolhatók a többi poszt-szovjet állammal.

Lényeges szereplő a poszt-szovjet térségben a Kínai Népköztársaság is. A kínai érdekek és a politikai lépések a poszt-szovjet térséggel kapcsolatban bizonyos tekintetben hasonlóak az EU érdekeihez és politikájához. Érdekeltek pl. annak biztosításában, hogy a térség államai megőrizzék önállóságukat és Oroszország ne tudjon új birodalmat

kiépíteni. Ugyanakkor jó viszonyt kívánnak fenntartani Oroszországgal és a térség számára fontos államaival is. Kína deklaráltan semleges kíván maradni az orosz-amerikai viszonyban, a gyakorlatban azonban egyre több közös érdek viszi közelebb Oroszországhoz, mindenekelőtt az USA ázsiai hatalmi törekvéseivel és politikájával szemben. A kínai „szomszédságpolitikában” különlegesen fontosak a közép-ázsiai köztársaságok. Ennek mindenekelőtt jelentős gazdasági okai vannak, hiszen a köztársaságok nyersanyag készletei már ma is fontos források számára. Fontosak a piacok és a tranzit lehetőségek is. Politikai szempontból lényeges Kína számára az is hogy a közép-ázsiai köztársaságokból ne terjedjen az iszlám befolyás a Népköztársaság nyugati, iszlám lakosságú részébe.

A kínai érdekek és a Népköztársaság politikája azonban csak az egyik szegmensét alkotják a volt szovjet térség keretében folyó geostratégiai versenynek. Oroszország természetesen igyekszik megőrizni különleges pozícióit, ami gazdasági erejére és befolyására, kulturális és nyelvi kötelékekre és a szovjet időkben kiépült intézményi, személyes és családi kapcsolatokra is épül. Igyekszik megakadályozni azt is, hogy más vezető hatalmak túlságosan nagymértékben növeljék befolyásukat. A térség új államainak többségében a politikai döntéshozók különböző mértékben ugyan, de maguk is érdekeltek ebben. Az orosz politikának a térségben a Nyugattal szemben Kína fontos partnere, de veszélyes versenytársa is. Valószínű azonban, hogy az USA, az EU államai és a NATO erőfeszítései nemcsak fennmaradnak, hanem növekedni is fognak befolyásuk erősítésére a közép-ázsiai térségben a következő évtizedben. A térség államainak hatalmas olaj és földgáz tartalékai és különböző egyéb természeti kincsei mellett lényeges ösztönzők számukra a hatalmi-stratégiai tényezők. Törekvéseiket hatalmas anyagi és technikai bázis támasztja alá, amelyekre a térség államainak különösen nagy szüksége van. A közép-ázsiai politikai és gazdasági befolyásért folytatott regionális csatározásokban, főként a fekete-tengeri és a kaszpi-tengeri térségben nem elhanyagolható szereplők Törökország és Irán sem.

A fentiekből is következik, hogy a nemzetközi hatalmi rendszerben és az együttműködés nemzetközi hálózataiban a poszt-szovjet térség nem, mint egységes, új vagy potenciálisan fontossá váló hatalmi központ játszik szerepet, hanem elsősorban mint sajátos geostratégiai régió, amelyik az egyes államok specifikus érdekei, lehetőségei, hagyományos és új konfliktusai miatt a multipolarizálódó világpolitika egyik lényeges konfliktusgóca marad.

Miképpen lehet a multipolarizálódó világban „elhelyezni” a különböző erejű, fejlettségi szintű, és a konkrét érdekviszonyok szemszögéből is

sokrétű poszt szovjet térséget? A hidegháború éveit jellemző bipoláris hatalmi struktúrában a szovjet blokk volt az egyik hatalmi központ, és ennek keretében a Szovjetunió ereje és befolyása nem kis mértékben a moszkvai központnak alárendelt hatalmas térség emberanyagára, anyagi és szellemi kapacitására, óriási területének természeti kincseire és geostratégiai előnyeire épült. A Szovjetunió megszűnése nyomán e tényezők jó részét Oroszország nem örökölte. Az 1990-es években létrejött világrend struktúrájában, amelyet az USA hegemoniája alakított ki, Oroszországnak, mint a második legjelentősebb nukleáris hatalomnak volt jelentős szerepe. A rendszerben azonban a XXI. században, és különösen a 2007-10 közötti Nagy Válságot követően sajátos viszonyok vannak kialakulóban. A következő két-három évtized során a hatalmi változások a világgazdaságban négy, a globális rendszerben versengő és együttműködő, jelentős tudományos és technikai, termelési, kereskedelmi és pénzügyi, valamint transznacionális vállalati koncentráció kialakulását vetítik előre: az észak-amerikai, az európai, a távol-keleti csendes-óceánit és a latin-amerikai. A világgazdaság fejlődését meghatározó demográfiai, gazdasági és társadalmi viszonyok, a fejlődés fenntarthatóságát meghatározó institutionális és ökológiai feltételek alapján az Egyesült Államok mellett Kína, India, Japán, Brazília, Oroszország és Németország lesznek (maradnak) vezető gazdasági hatalmak, akár mint önálló államok, akár mint a regionális integrálódás (pl. az EU) hatalmi központjai. A világtermelés és fogyasztás, a jövedelem- és vagyonkoncentrációk, a kereskedelem és a tőkeáramlások globális földrajza azonban messze nem statikus. A XXI. században számolni kell azzal is, hogy számottevően megnőhet, és a kisebb régiókban meghatározó lehet további 8-10 ország szerepe. Ezek sajátos mini-hegemonok lehetnek az adott térségben. (pl. Kazahsztán Közép Ázsiában) Az átalakuló hatalmi viszonyok feltételei mellett a kisebb államok biztonsági, társadalmi és gazdasági problémái is súlyosabb kérdésekké válhatnak, és új erővel törhetnek felszínre a hagyományos regionális ellentétek és konfrontációk.

A Szovjetunió felbomlása után kialakult államok szerepének átalakulása a világpiacon, illetve a térségen belüli kereskedelemben sokkal kevésbé dinamikus, mint a politikai dimenzióban történő változások. E kérdéskörrel az OTKA program keretében született tanulmányok részletesen foglalkoztak. Itt csak azt tartom szükségesnek hangsúlyozni, hogy a geopolitikai, geoökonómiai és gazdasági szerkezeti adottságok továbbra is lényegesek. Különlegesen fontos globális szerepet játszanak pl. az olaj és földgáz, illetve általában a nyersanyag exportőrök, különösen Oroszország, Kazahsztán és Azerbajdzsán. A térségen belüli kapcsolatrendszer szemszögéből fontos a tőke és készáru exportőrök

és importőrök szerinti csoportosítás, ami Oroszország, Ukrajna és Belarusz fontosságát emeli ki. A kapcsolatrendszer jövője tekintetében különös figyelmet célszerű fordítani a térségen belüli vállalati transznacionalizálódás folyamataira és egy sajátos vállalati munkamegosztás jelentőségére.

3) A POSZT-SZOVJET TÉRSÉG A TÖBBPÓLUSÚVÁ FEJLŐDŐ VILÁGRENBEN

A poszt-szovjet térség államainak részvételét a globális multipoláris hatalmi és világ gazdasági rendszerben nem a statikus hatalmi viszonyok, vagyis nem a „status quo” alapján, hanem a változó, átalakuló struktúrában célszerű elemezni. Többé-kevésbé egyértelmű, hogy szerepük az európai és az ázsiai, távol-keleti térséghez, e térségek együttműködő és versengő hatalmi-gazdasági és szervezeti viszonyaihoz kapcsolódik.

Úgy tűnik, hogy Oroszország a többpólusúvá váló világot hosszú távon is alkalmasnak tartja érdekeinek érvényesítésére. Ebben a világban, legalábbis részben csökkenteni lehet az amerikai globális hegemoniát, illetve ennek bizonyos következményeit. Jobb feltételek mellett lehet kapcsolatokat építeni olyan országokkal, amelyek érdekei hasonlóak. Oroszország számára sajátos választási lehetőség adódik tartós és ideiglenes szövetségekre. Ebben Oroszország felhasználhatja hatalmas nyersanyagkincseit és hadiiparának fejlettségét. Ezek természetesen nem jelentenek olyan gazdasági erőt, ami globális méretekben versenyképessé tenné, alkalmasak viszont globális szerepének növelésére a XXI. század viszonyai mellett, és jelentős játékteret biztosítanak számára.

Az USA katonai szempontból még hosszú ideig megőrizheti vezető helyét, viszonylagos előnyei azonban gyengülnek. Oroszország egyrészt saját pozícióinak erősítésével, másrészt a rendszer más, növekvő szerepre törekvő hatalmaival együttműködve igyekszik a helyzetét erősíteni. Célkitűzésének lényege, hogy a kialakuló hatalmi struktúra egyik döntő központja legyen, az orosz külpolitikai doktrínákban és az ország külpolitikájának gyakorlati lépéseiben meghatározó jelentőségűvé vált. Ennek alapján igyekezett viszonyát alakítani a NATO-val, az EU-val és a különböző globális nemzetközi szervezetekkel. Kapcsolatai a nemzetközi politikai és gazdasági intézményrendszerben növekvő szerepet játszó „multipoláris” partnerekkel, pl. Kínával, Indiával döntő mértékben a rendszer átalakítását célzó közös érdekekre épülnek. Az Egyesült Államoknak, mint globális veszélyforrásnak a képzete, valamint az Egyesült Államokból jövő bírálatok a két ország belpolitikájával szemben, a demokratizálás követelésével, egyébként közelebb hozta Kínát

és Oroszországot az elmúlt évek során. Ezzel összefüggésben sok amerikai elemző az USA számára legjelentősebb stratégiai veszélyt a következő évtizedekben az orosz-kínai szövetség létrejöttében látja, amely egyre inkább kész ténynek tekinthető. Kína nemcsak fontos energiaszállítóként kezeli Oroszországot, hanem stratégiai háttországnak és fegyverszállítójának is. Ez nem az évtizedekkel ezelőtti barátság újjáélesztése. A két állam erőviszonyai és globális helyzetük is radikálisan különbözik attól, ami az ötvenes években volt jellemző. Érdekvizonyaik is sokkal komplexebbek, hiszen nemcsak stratégiai szövetségesek, hanem stratégiai versenytársak is. A XXI. század jelenlegi szakaszában azonban inkább a közös stratégiai érdekek szabályozzák kapcsolataikat. Ennek nyomán nem zárható ki egy új, sajátos bipolaritás kialakulása sem az eurázsiai térségben: az USA és az EU egyik pólusban, Oroszország és Kína a másikkban. Az orosz-kínai szövetségnek természetesen jelentős katonai következményei is lehetnek. Ezt jelezte az a hatalmas közös hadgyakorlat is, amelyre a közelmúltban került sor. Az Egyesült Államok egyébként már hosszabb ideje fejleszti az észak-koreai és a kínai fegyverkezésre hivatkozva ázsiai és csendes-óceáni stratégiai fegyveres erőit és flottáját. Ezek Oroszország számára is fenyegetést jelenthetnek. Megerősítették az ázsiai térségben folyó stratégiai felderítő tevékenységet is az oroszországi, észak-koreai és kínai fejlemények figyelemmel kísérésére.

Oroszország nemzetközi fellépése és lehetőségei szemszögéből lényeges vétójoga és szerepe az ENSZ Biztonsági Tanácsában, nukleáris képességei és geostratégiai befolyása a poszt-szovjet térségben. Ez utóbbi tényező ezért is különösen fontos számára. Ugyanakkor a poszt-szovjet térség államainak érdekeltsége abban, hogy egy orosz dominanciájú regionális rendszerben működjön, egyre inkább eródálódik. Növekvő fontosságúvá válnak a hatalmi éltek sajátos önálló érdekei és – mint említettük – a különböző külső hatalmak törekvései. A multipolarizálódó rendszerben az államok között új viszonyok alakulnak ki, amelyek meghatározzák a nemzetközi együttműködés intézményi hálózatát is.

A XXI. században az eddigiekben, részben a 2007-10 közötti Nagy Válság politikai és gazdasági következményei, és a hatalmi viszonyokban végbement, illetve feltételezett_ változások nem javítják a nemzetközi rendszer kormányzását és kormányozhatóságának feltételrendszerét. A poszt-szovjet térség különösen sebezhetőnek bizonyult megoldatlan társadalmi és gazdasági problémái, különböző etnikai és vallási feszültségei miatt. Az új helyzetben, a poszt-szovjet térség államai közül legátfogóbb külpolitikai doktrínát az Orosz Föderáció dolgozta ki. A 2013-ban kiadott dokumentum abból indul ki, hogy a világejlődés

jelenlegi szakaszára a geopolitikai viszonyokban mélyreható változások jellemzőek. A nemzetközi viszonyok átmeneti állapotban vannak a többpólusú fejlődés irányába, a folyamatra a politikai és gazdasági zűrzavar jellemző. Globális és regionális szinten a nemzetközi kapcsolatok egyre komplexebbé és bizonytalanabbá váltak. Ebben a folyamatban a Nyugat képessége a világpolitika és a világgazdaság uralmára csökkenő tendenciájú. A globális hatalom és fejlődési potenciál keletre tolódik, főleg az ázsiai, csendes-óceáni térségbe. Az új globális gazdasági és politikai szereplők kiemelkedése és a nyugati törekvések hagyományos hatalmi pozícióik megtartására erősíti a globális versengést, ami a nemzetközi viszonyok növekvő ingatagságának egyik jele. A nagyméretű háborúk kockázatának csökkenése nyomán az államok közötti katonai egyensúly változik. A támadó potenciál növelésére irányuló erőfeszítések új típusú fegyverek kifejlesztését és telepítését eredményezik és csökkentik a fegyverzetellenőrzés területén korábban kötött nemzetközi szerződések hatékonyságát. A hagyományos katonai szövetségek sem nyújtanak védelmet a jelenlegi nemzetközi veszélyekkel szemben. A válság, annak ellenére, hogy közvetlenül eltérő mértékben és módon érintette pl. a poszt-szovjet térség államait, valamennyi állam számára világosabbá tette, hogy nem érdekeltek a világgazdaság dezintegrálódásában, a protekcionizmus erősödésében. Célszerű támogatniuk új, rugalmas globális szabályozási rendszerek kialakítását, különösen a világkereskedelemben és a nemzetközi pénzügyek terén.

Valamennyien érdekeltek a globális együttműködési rendszerek hatékonyabbá tételében, reformjában. A nemzetközi rendszer azonban eleve nem „tiszta lap”, amelyre fel lehetne rajzolni egy új világrend hálózatát. 1945 óta mintegy 6000 különböző típusú és hatáskorú globális és regionális nemzetközi szervezet jött létre, és ezek hálózata gyakorlatilag átfogja a nemzetközi kapcsolatrendszer valamennyi területét. Számos informális nemzetközi szervezet is alakult. Oroszország mindegyik globális multilaterális szervezetben lényeges szereplő. Aktív résztvevője a kollektív biztonság, a fegyverzet-ellenőrzés, a terrorizmus elleni fellépés, világgazdasági fejlődés, a pénzügyi rendszer jövője és a nemzetközi migráció témáival kapcsolatos vitáknak. Konkrét javaslatai „vérszegényebbek” a nemzetközi környezeti rendszer és a transznacionális vállalati rendszerek működésének problematikájával foglalkozó tanácskozáson. A poszt-szovjet térség többi államai közül néhányan, geostratégiai fontosságuk miatt tényleges gazdasági súlyukhoz képest nagyobb befolyással rendelkeznek a multilaterális szervezetekben. Ilyenek pl. a balti államok vagy Kazahsztán. A kisebb és kevésbé fejlett volt szovjet köztársaságok többségének aktivitása egyébként nagyobb az olyan szervezetekben, amelyekben hozzájuthatnak új előforrásokhoz,

és lényegesen kisebb a többiben. Vezetőik felszólalásai a globális világkonferenciákon vagy diplomataik megnyilatkozásai az adott szervezetek különböző ülésein rendszerint „globális általánosságokra” korlátozódnak.

Figyelemreméltó, hogy a volt szovjet térség államai a globális szervezetekkel kapcsolatos politikájukban kiemelkedő fontosságúnak tekintik az ENSZ rendszert. Ez részben azzal is kapcsolatos, hogy a térség önállóvá vált államai számára a globális rendszerben az ENSZ tagság lett az első szervezeti lépés. Az ENSZ tagság, a nemzeti himnusz és a nemzeti zászló, a nemzeti határok a szuverenitás fontos szimbólumai voltak a világ e térségében is. (a Szovjetunió, Belarusz és Ukrajna egyébként alapító tagjai voltak a Világszervezetnek. A Szovjetunió helyét az ENSZ-ben, vétőjogát a Biztonsági Tanácsban és szerepét a Világszervezet döntő fontosságú bizottságaiban és intézményeiben Oroszország örökölte). Az ENSZ és szakosított intézményei aktív szerepet játszottak az állami intézményrendszer kialakításában és az átmenetben a diktatórikus szovjet rendszerből a demokratikus alapokon épülő rendszer felé vezető úton. Ugyanakkor a poszt-szovjet térség több területen is mindmáig megoldatlan politikai problémák és konfliktusok tömegét „vitte be” az ENSZ-be. Ez részben összefüggött azzal, hogy az államhatárok döntő mértékben a szovjet politika örökségét hordozták. A határokat rendszerint különböző adminisztratív, politikai-ideológiai megfontolásokból alakították ki. Tudatosan, az „oszd meg és uralkodj” elvből kiindulva vagy más, stratégiai megfontolásokból jelentős „beépített” etnikai, nyelvi, vallási konfliktusok tömege zárult a tizenöt köztársaság keretébe a Szovjetunió felbomlása nyomán. 1991-ben pl. 168 területi-etnikai konfliktust jeleznek a szakemberek a szovjet térségben, amelyek közül 73 Oroszországgal volt kapcsolatos. Az 1989-es népszámlálás szerint Oroszországban 128 etnikai csoport létezett. Az Orosz Föderáció több mint 61.000 kilométeres határának több mint egynegyedét nem ismerték el hivatalosan. A térség államainak ENSZ tagsága ezeket a problémákat és konfliktusokat „nemzetköziesítette”. Az elmúlt közel negyedszázadban a poszt-szovjet térség etnikai viszonyai különböző szeparatista törekvéseket hoztak felszínre, polgárháborúkat, államok közötti fegyveres összecsapásokat eredményeztek. Hegyi-Karabah, Dél-Oszétia, Abházia, Csecsenföld, Transznisztria, Osh és Ingusétia eseményei jelezték a problémák súlyosságát. Ezek között Örményország és az Azeri Köztársaság közti háború, a csecsen háború, Oroszország és Grúzia katonai összeütközése, az orosz-ukrán viszály az egész nemzetközi rendszer szempontjából váltak lényeges problémákká és kerültek a Világszervezetben a Biztonsági Tanács napirendjére is.

Az ENSZ keretei között politikai téren a poszt-szovjet térség további közös problémája az emberi jogokkal kapcsolatos. Mint közismert, az ENSZ alapokmányában és különösen az Egyetemes Emberi jogok dokumentumaiban kulcsfontosságú szerepe van a Világszervezetnek az emberi jogok globális biztosításának előmozdításában és védelmében. A Szovjetunió megszűnését követően a nyugati államok az ENSZ emberi jogi szervezetét bízták meg azzal, hogy segítse az államépítésben az emberi jogokra vonatkozó nemzeti törvénykezés és szervezeti rendszer kialakítását és alkotmányos biztosítékainak nemzetközi ellenőrzését. Az ENSZ intézményei és szakértői igen jelentős segítséget nyújtottak a térség valamennyi államában a nemzeti emberi jogi szervezetek kiépítésében és a demokratizálási folyamatban. Vitathatatlan, hogy a lakosság politikai jogait tekintve mindenütt több lehetőséggel rendelkezik, és nagyobb szabadságot élvez, mint a szovjet rendszerben. A fejlődés azonban több országban megtorpant és az emberi jogok szempontjából a helyzet romlott. Az ENSZ egyik fontos feladata lett az elmúlt évtizedben a demokratikus reformok folytatódásának elősegítése, a jogállam keretei fennmaradásának és a demokratikus intézményeknek a védelme. A Világszervezet keretében rendszeresen tanulmányozzák az egyes államokban az emberi jogi viszonyokat és erről jelentést tesznek közzé. A helyzet különösen kedvezőtlen azokban a közép-ázsiai köztársaságokban, ahol a vezetők állandósítani igyekeznek hatalmi pozícióikat, a hadsereg, a rendőrség, a titkosszolgálatok eszközeinek felhasználásával konszolidálják a családi dinasztiák hatalmát. Üzbegisztán és Tadzsikisztán nemcsak a térségben, hanem világviszonylatban is a legelnyomóbb államok közé tartoznak, ahol a szabadságjogok nem érvényesülnek, tömegesen börtönzik be a jogokért fellépőket. Az „Arab Tavasz”-hoz hasonló tömegmegmozdulások, pl. a kirgizisztáni „Tulipános forradalom” vagy Szakasvili „Rózsás forradalma” legfeljebb átmeneti javulást hoztak. Az ENSZ a helyzet figyelemmel kísérésén, bírálatán és a nemzetközi közvélemény elé tárásán túlmenően igen keveset tud tenni az ilyen országokban a helyi intézmények gyengeségei miatt.

Az ENSZ keretében a poszt-szovjet térség közép-ázsiai államai közül egyedül Kazahsztán tekinti szerepét és lehetőségeit kiemelkedően fontosnak. A kazah állam Közép-Ázsia vezető regionális hatalmának tekinti magát: egyrészt az Európa és Ázsia közötti kommunikációban betöltött stratégiai szerepe miatt, másrészt annak nyomán is, hogy mint szekuláris iszlám állam a híd szerepét töltheti be az iszlám világ és Kína, sőt részben Oroszország között. Jó kapcsolatokat tart fenn Oroszországgal, az EU-val, az USA-val, Kínával és számos más állammal is. Fővárosában több mint 20 ENSZ és más nemzetközi szervezet regionális központja működik. A kazah állam 2,7 millió négyzetkilométernyi te-

rületével és 17 milliós népességével, hatalmas nyersanyag tartalékaival globális méretekben is jelentős potenciált képvisel.

Az ENSZ és gyakorlatilag valamennyi szakosított szervezete, és programjaik továbbra is jelentős szerepet játszanak a poszt-szovjet térségben. Ezek között kiemelkedő jelentőségű a FAO, amelyik számos területen segíti a térség államai mezőgazdaságának modernizálását, valamint az Egészségügyi Világszervezet.

A többi globális szervezet közül a Szovjetunió megszűnését követő években a Nemzetközi Valutaalapnak és a Világbanknak volt különösen jelentős szerepe a térség államainak, nemzeti intézményeinek és nemzetközi kapcsolatrendszerének átalakításában, a központi tervezési rendszer felszámolásában és új modell kialakítására irányuló törekvésekben. Iránymutató volt számukra e tekintetben a „Washingtoni Konszenzus”, vagyis a nemzetközi piaci viszonyokra épülő neoliberális rendszer kialakítása. Ez utat nyitott a transznacionális társaságok beáramlására, illetve a közvetlen külföldi tőkebefektetések számára is. Lényeges csatornái voltak a térségbe áramló multilaterális befektetések és segélyprogramok lebonyolításában is. A poszt-szovjet térség szegényebb államai számára ezek továbbra is fontos erőforrások.

Az Orosz Föderáció igyekszik hasznosítani a globális nemzetközi szervezetekben azt a tényt, hogy az Egyesült Államok, amely a második világháború után a jelenlegi multilaterális rendszer kialakítását és szervezeti hálózatát kezdeményezte, nem rendelkezik többé azzal katonai és gazdasági erővel, politikai és ideológiai befolyással, hogy lényeges változásokat kezdeményezzen és végrehajtsa. Az orosz állam érdek- és értékviszonyai itt-ott egybeesnek a kialakuló, illetve erősödő más, új hatalmi központokéval, amelyek a multipoláris világgazdaság és nemzetközi politika új intézményrendszerének kialakítására törekedve szemben állnak az euro-atlanti stratégiával (amelyik egyébként számos területen nem képvisel egységes törekvéseket).

Az Ukrajnával kapcsolatos válság valószínűleg az egyik legfontosabb mérföldkőnek bizonyul majd Oroszország számára a globális multilaterális szervezeti rendszerben. Nyilvánvalóvá tette, hogy a jövőben lehetőségei még korlátozottabbá válnak azokban a nemzetközi szervezetekben, amelyekben meghatározó fontosságú az USA vagy az EU befolyása. Különösen jelentőssé vált számára pénzügyi függőségének csökkentése a nemzetközi pénzügyi szervezetektől. Ez utóbbi törekvéseivel kapcsolatban szorosabbá igyekszik tenni együttműködését olyan államokkal, amelyek ugyancsak csökkenteni igyekeznek nemzetközi pénzügyi függőségüket. Ennek egyik látható eredménye a BRICS Fejlesztési Bank megalapítása és egy valutatartalék-pool létrehozása. Mindkét megállapodás a Nemzetközi Valutaalap szerepét

igyekszik gyengíteni. A bank és a pool egyike lesz a világ tíz legnagyobb nemzetközi pénzügyi intézményének. A tervek szerint az új bank határozatait az egyhangúság alapján hozza majd, ami megkülönbözteti a Nyugat által uralt intézményektől. Menedzsmentjét paritásos alapon választják ki. Nyitva áll az intézmény más részvényesek számára is. A befektetések kétharmadát azonban a BRICS államokban kell eszközölniük. A BRICS keretében született megállapodás egyik lényeges jele egyébként azoknak a törekvéseknek is, amelyek a multipolárisá váló világ nyugati orientációjú, nemzetközi szervezeteinek átalakítására irányulnak, különösen a nemzetközi pénzügyi rendszerben, a nemzetközi kereskedelemben, a globális fejlesztési irányelvek terén, valamint a globális környezetvédelemben.

4) A REGIONALIZÁLÓDÁS NÖVEKVŐ FONTOSSÁGA

A poszt-szovjet térségben az elmúlt két évtized során a világ más térségeinél is nagyobb jelentőségűnek bizonyult a regionalizálódás, a különböző átfogóbb regionális szervezetekben való részvétel és kisebb regionális együttműködési szervezetek megalapítása.

Valamennyi volt szovjet köztársaság tagja az ENSZ regionális szervezeteinek. Aktív tagjai az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek. Többségüket partnerségi egyezmények kapcsolják valamilyen szinten az EU-hoz. 2014-ben kilenc állam tagja a térség alapító szervezetének, (9 ratifikált+2 nem) a Független Államok Közösségének. A regionális szervezetek között vannak kisebb, három-négy államra kiterjedő szervezetek, vámuniók és jelentősebb, az eurázsiai térségre kiterjedők, pl. a Shanghaj-i Együttműködési Szervezet. (Shanghai Cooperation Organization).

A regionális szervezetek különösen nagy száma több okkal magyarázható. Különösen fontos Oroszország érdekeltsége a regionális együttműködési rendszerek szaporításában, mert az nagyban segítheti befolyásának fenntartását, sőt, erősítését is. A regionális szervezetek azonos érdekű kisebb államok funkcionális együttműködései számára is eszközként szolgálhatnak. Nemcsak az interdependenciát erősíthetik, hanem nemzeti érdekeik hatékonyabb érvényre juttatását is.

A regionális szervezetek létrehozására új piaci ösztönzők is kialakultak. A Szovjetunió megszűnése nyomán a térségen belüli hagyományos gazdasági összefonódottságot az új határok vagy számottevően gyengítették, vagy elvágták. Új típusú kapcsolatok kezdtek kialakulni, amelyekben a magánvállalatoknak növekvő szerepe volt. Egyrészt az orosz, másrészt a térségen kívüli transznacionális társaságok kezdtek

el (vagy folytatták) a kapcsolatok fejlesztését. A szovjet típusú kölcsönös függőséget sajátos piaci típusú interdependencia váltotta fel. Oroszország a feldolgozóiparban, Kazahsztán a bankszektorban vált a térségben a befektetésekben jelentős tényezővé. Megélénkült a munkaerő áramlás is az államok között. Ezt a vándormunkások számára lehetővé tett átutalások is ösztönözték. Az Eurázsiai Fejlesztési Bank integrációval foglalkozó jelentése szerint az új interdependenciák meglehetősen egyenlőtlenek. A folyamatban központi szereplők Oroszország, Belarusz és Kazahsztán. A Vámunió kialakítása nyilvánvalóan döntő tényezője ennek a folyamatnak. Az Ukrajnával kapcsolatos válság valószínűleg erősíteni fogja a különböző vállalati törekvéseket az integrációk fejlesztésére Oroszország, és a vele szorosabb kapcsolatokkal rendelkező volt szovjet köztársaságok között.

Sajátos regionális együttműködési törekvések jöttek létre a földrajzi tényezők révén is. Ilyenek pl. a Balti-tengeri Együttműködés, a Fekete-tengeri, valamint a Kaszpi-tengeri Együttműködések. Ezekben a volt szovjet térségen kívüli államok is részt vesznek, vagy vehetnek.

Nemcsak a térség államai, hanem a nemzetközi rendszer jövője szempontjából is lényeges kérdés, hogy az integrálódás vagy a dezintegráció felé halad-e a poszt-szovjet térség?

A XXI. század jelenlegi szakaszára jellemző gazdasági realitásokból az következik, hogy a poszt-szovjet térség világgazdasági fontosságának jelentősebb növekedésére nem kerül sor. A térség világgazdasági súlya, a gazdaságok, illetve az adott piacok méretei szerinti megközelítésben összességében továbbra is kisebb, mint a Szovjetunióé volt 1990-ben (3,5%). A poszt-szovjet térség súlya a világtermékben 2000-ben 1,9%-ot tett ki, 2012-re 3,1 %-ra nőtt. A térségen belül az Orosz Föderáció aránya a fenti években 74%-ról 75%-ra emelkedett, tehát lényegében alig változott. Az államok fejlettségi szintjét az egy lakosra számított bruttó termék alapján mérve a 2012-es tízezer dollárnál valamivel magasabb világtátlag alatt volt a poszt-szovjet térség öt állama, a balti államok, Oroszország és Kazahsztán kivételével, amelyek globális viszonylatban a közepesen fejlettek felső kategóriájába tartoznak. A térség három állama az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (BNT) alapján a közép-afrikai országokkal volt azonos szinten. A poszt szovjet térségnek, mint piacnak fontossága felértékelődött. Szerepe volt ebben a világgazdaság válságának is.

5) KÖVETKEZTETÉSEK

A poszt-szovjet térség jövőjével kapcsolatban a multipolarizálódó világban a térség államaiban meghatározó szerepet játszó hatalmi elit fontossága mellett számolni kell viszonyaik alakulásával a világpolitika vezető hatalmaival, mindenekelőtt az USA-val, Kínával és Németországgal. (Ez utóbbi ugyanis jelentős mértékben befolyásolni fogja az EU politikáját is). A kormányzó politikai elit „belső” céljai között továbbra is igen lényeges a belső pozícióinak megtartása, illetve erősítése, amelyben a gazdasági és politikai konszolidációt tekintik alapvető feltételnek. Egyre kevésbé valószínű, hogy a poszt-szovjet régió a nemzetközi rendszerben integrált és stabil térséggé válik. Államainak többségében továbbra is bizonytalan a fejlődés iránya, ami kihat az egymás közötti, és a térségen kívüli nemzetközi kapcsolatrendszerükre is. A világpolitika és a világ gazdaság intézményei sem ajánlanak vonzó lehetőségeket vagy alternatívákat a térségnek, mint egységes régióknak. Oroszország, a térség politikai és katonai szempontból legjelentősebb állama nem rendelkezik kellő gazdasági potenciállal ahhoz, hogy hatékonyan befolyásolni tudja a régió tartós és stabil integrálódását. Különlegesen fontos szerepe miatt azonban a térségre továbbra is sokoldalúan hat az orosz politika, amelynek mozgatórugói között döntő marad a regionális hatalmi pozíciók erősítése. Ennek egyik fő kockázata az orosz fejlődés zsákutcába jutása, a másik a félelem a térségben az „orosz imperializmus”.

2014 őszén természetesen az ukrán válsággal kapcsolatos feszültségek állnak előtérben és valószínűleg hosszabb ideig fogják befolyásolni a poszt szovjet térséggel kapcsolatos témákat. Ukrajna sajátos belső viszonyai és nemzetközi stratégiai fontossága Oroszország és az USA, valamint az EU államai számára eleve nehézzé teszik az ennek az európai politikai viszonyok szempontjából is igen veszélyes válsággócna a kezelését. Oroszország a Krím bekebelezésével és a szeparatista erők intenzív támogatásával, azzal, hogy érdekeinek érvényesítésére a katonai tényezőt is bevetette, új dimenziót nyitott meg a versengésben. Oroszország és a poszt-szovjet térség jövője szempontjából döntő kérdés, hogy milyen eszközökkel és milyen következményekkel rendezhetik a válságot, amely nemcsak a régióban, hanem a világpolitikában és a világ gazdaságban is tartósan ígérkező, súlyos zavarokat okozott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abdelal, R. (2001). *National Purpose in the World Economy*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Bykov A. (2009). *Postsovetskoe Prostranstvo: Strategii Integracii I Noveye Vyzovy Globalizatsii*. Moscow: Aleteya.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation Approved by President of the Russian Federation V. Putin on 12 February 2013.
- Laruelle M. (2008). *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Mukhin, V. „Tsentralnoaziatskii mirotvorcheskii vopros”, *Nezavisimaya Gazeta*, February 20, 2013, p. 7.
- MID.R.F: Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation Approved by President of the Russian Federation V. Putin on 12 February 2013.
- Politicheski Monitoring Rossii*, No.3 July-September 1992. p.7.
- Simai M.(2011). *Oroszország két világ között*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vinokurov E., Libman A. (2012). *Eurasian Integration: Challenges of Transcontinental Regionalism*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Zyberk H.P.and Monghan A. (2014). *Strategic Implication of the Evolving Shanghai Cooperation Organization*. New York: International Institute for Strategic Studies.

A kötet az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA)
„Oroszország, mint politikai-gazdasági erőcentrum
a XXI. század eleji eurázsiai térben” (K-105914) című projekt
keretében készült.

Szerkesztette:

Ludvig Zsuzsa és Deák András

Borító terv: Székely-Doby András

A táblázatok összeállításánál segédkeztek: Bogányi Alexandra és Koltai
Bernadett

© Világgazdasági Intézet, Budapest 2014

ISBN 978-615-5447-53-2
ISSN 1789-0829

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet
H-1112 Budapest, Budaörsi út 45.
tel. +36-1/309-2643; fax +36-1/309-2624
email: vgi.titkarsag@krtk.mta.hu;
www.vki.hu

Tördelés és nyomdai munkák:

Globál Kft.
global@globalreklam.hu
tel. +36 1 236 0836

Világgazdasági Intézet,
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Magyar Tudományos Akadémia

EURÁZSIA A 21. SZÁZADBAN – A KÜLKERESKEDELEM TÜKRÉBEN

Szerkesztette

Ludvig Zsuzsa és Deák András

Budapest, 2014

*K*elet-Európa *T*anulmányok

X. szám

Magyar Tudományos Akadémia
KRTK Világgazdasági Intézet

**Eurázsia a 21. században –
a külkereskedelem tükrében**

2014